

Recensies

ALGEMEEN

K. van der Horst, e.a., ed., *Handschriften en oude drukken van de Utrechtse Universiteitsbibliotheek* (tweede druk; Utrecht: Universiteitsbibliotheek, 1984, 392 blz., f49,50, ISBN 90 6194 304 3).

Begin 1584 werd te Utrecht in de Sint-Janskerk de Stedelijke Bibliotheek geopend, drie jaar nadat de vroedschap van de stad Utrecht de kloosters en kapittels had gesommeerd hun boekenbezit ter beschikking van alle burgers te stellen. De aldus ontstane Stedelijke Bibliotheek werd, na de oprichting van de Utrechtse Universiteit in 1634 tevens Universiteitsbibliotheek, in welke laatste hoedanigheid zij nog steeds functioneert. Het vierhonderdjarig bestaan van deze collectie vormde de aanleiding tot een tentoonstelling in het Utrechtse Centraal Museum. Ruim tweehonderd handschriften en drukken werden tentoongesteld, begeleid door een zeer uitvoerige, geïllustreerde catalogus. Medewerkers van de UB, K. van der Horst (voor de handschriften), mevrouw L.C. Kuiper-Brussen en P.N.G. Pesch (voor de oude en bijzondere drukken) namen het leeuwedeel der teksten voor hun rekening.

Ruim de helft van het middeleeuwse handschriftenbestand van de UB is afkomstig uit de kloosters, met name uit het kartuizerklooster Nieuwlicht en het regulierenklooster. Uitvoerig wordt in het eerste hoofdstuk van de catalogus aan de hand van de belangrijkste specimina ingegaan op de karaktertrekken van de kloosterbibliotheken, op de daaraan verbonden scriptoria, op de Utrechtse miniaturisten en de boekbindkunst. Het tweede hoofdstuk is gewijd aan de kapittels, die met uitzondering van Sint-Jan aan het vroedschapsbesluit van 1581 geen gehoor hebben gegeven en die na een korte onderduikperiode weer hun eigen bibliotheek inrichtten. Dit werd gedoogd, omdat zij als beheersinstituten ook na de hervorming bleven bestaan. Pas na de opheffing van de kapittels - in 1811 - kwam dit boekenbezit ter beschikking, maar het zou nog tot 1844 duren voor het ook werkelijk in de bibliotheek kwam. Een en ander had wel tot gevolg, dat het boekenbezit van de kapittels aanmerkelijk was geslonken.

De kapittels beschikten naast theologische werken vooral ook over juridische literatuur, dit met het oog op hun bestuurlijke taken. Dit laatste zou een in de eerste jaren na de oprichting van de Stedelijke Bibliotheek welkome aanvulling zijn geweest op het overwegend theologisch getint bezit van de kloosters. Het publiek toonde daarvoor kennelijk weinig belangstelling en bleef weg.

Dit veranderde toen omstreeks 1600 twee grote legaten de bibliotheek ten deel vielen: de boekerijen van Evert van de Poll, landsadvocaat van Utrecht en van Hubert Emond van Buchell (samen 3000 delen), waardoor meer actuele lectuur ter beschikking kwam. Het toenemende bezoekersaantal noopte tot systematische rangschikking en een catalogus (1608). Sedertdien is natuurlijk ook het een en ander verworven. Over de aanwinsten op het gebied van de handschriften handelt het vierde hoofdstuk: de middeleeuwse codices en de persoonlijke papieren, waaronder brieven en collegedictaten. De mooie collectie Utrechtse getijdenboeken vraagt hierbij de aandacht.

Het vijfde en laatste hoofdstuk behandelt de verwerving van oude drukken, waaronder de officiële publikaties van de Universiteit en vele, in de stad Utrecht gedrukte werken,

RECENSIES

waarvan één exemplaar dankzij een depotplicht sedert 1688 (of al eerder) in de Stadsbibliotheek terecht kwam.

Uiteraard zijn de tentoongestelde werken slechts een fractie van het bezit, maar de samenstellers zijn er uitstekend in geslaagd aan te geven wat men zoal in de bibliotheek kan verwachten. Bovendien hebben zij een schat aan wetenswaardigheden bijeengebracht en deze op heldere wijze voor een geïnteresseerd publiek uiteengezet.

Naast aandacht voor de grote lijnen, zoals de caesuur, die het Utrechts Schisma heeft teweeggebracht, of de merkbare invloed van hoogleraren op de collectievorming, bevat de catalogus een schat aan details: een monnik, die onderaan zijn afschrift schrijft, dat hij daaraan ook op zondag heeft gewerkt, om hiermee eventuele verkoop van het handschrift te verhinderen; of de twee handschriften, die in 1474 werden uitgeleend aan de drukkers Ketelaer en De Leempt en waarop de zetter tekens en cijfers heeft aangebracht, die voor het zetten van de tekst noodzakelijk waren. Natuurlijk komt men ook het nodige vandalisme tegen, het euvel dat van alle tijden is: het verwijderen van miniaturen of houtsneden. Of het zwervende bestaan, dat een boek of handschrift gaat leiden, wanneer het door de lener niet wordt teruggebracht. Isaac Gruterus maakte voor de eerste bibliothecaris van de Utrechtse bibliotheek, Cornelis Booth, in 1641 een epigram, dat in vertaling uit het Latijn luidt: 'Maar indien er iemand op boekenroof uit zou zijn, of een misdadige hand enige bladzij zou schenden, moge dan diegenen die in deze geheiligde ruimte zo'n schadelijke misdaad begaan in de muil en de klauwen van een ware draak vallen'. Ook dat is in deze catalogus te vinden.

M. Carasso-Kok

G. van Herwijnen, e.a., ed., *Historische stedenatlas van Nederland*, I, *Haarlem*, II, *Amersfoort*, III, *Zutfen* (Delft: Delftse Universitaire Pers, 1982 en 1983, 39 blz., 27 blz., 23 blz., f24,95, ISBN 90 6275 0907, 90 6275 0915, 90 6275 0958).

Het is de Internationale commissie voor stedengeschiedenis die, naast bronnenpublicaties en stedenbibliografieën per land, ook de uitgave van historische stedenatlassen entameert. Men gaat daarbij uit van een vast stramien. Het principe is steeds een kartografisch beeld te geven van de stedelijke topografie uit de vroege negentiende eeuw. Niet alleen is dit de tijd van de eerste volledige kadastrale opmetingen van de steden, maar ook hebben de grote ruimtelijke ingrepen uit het vervolg van die eeuw nog niet plaatsgevonden. Vanuit de vroege negentiende eeuw wordt teruggeblikt naar de vroegste overzichtskaarten, die meestal uit de zestiende eeuw dateren. De kaarten worden begeleid door een tweeledig commentaar. Dit omvat een schets van de historische ontwikkeling van de stedelijke nederzetting als geheel en een beredeneerde catalogus van een vaste groep afzonderlijke elementen binnen de vroeg-negentiende-eeuwse begrenzing. Tot zover de algemene opzet. Over deze opzet is uitgebreid bericht door een der redacteuren voor Nederland¹.

Na een aantal buitenlandse voorbeelden volgt nu ook Nederland met de eerste drie afleveringen van de atlas: *Haarlem*, *Amersfoort*, *Zutfen*. Vervolgdelen zijn aangekondigd. Iedere aflevering kent een eigen auteur; het kartografische materiaal is steeds in eenzelfde uitvoering en in dezelfde schalen weergegeven. Vooral door dit laatste zijn de afzonderlijke atlassen bij comparatieve studie zeer goed naast elkaar te gebruiken. Daarin ligt mijns inziens op den duur ook de grote waarde. De schalen zijn, gerekend van globaal naar gedetailleerd: 1:50.000 de ruime omgeving van de stad (gereproduceerd uit de *Topografische Atlas* van circa 1850); 1:10.000 de stad in zijn natuurlijke omgeving (naar de situatie in